УДК 378.14+37.016+373.5:37.015.31

А. М. Левківський,
старший викладач кафедри фізики
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
Levkivt@meta.ua

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИКИ В КОНТЕКСТІ РЕЙТИНГОВОГО ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація

У публікації розглянуто мотиваційну сферу професійно-педагогічної діяльності учителів фізики щодо впровадження та використання системи рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників у сучасних умовах. Доведено актуальність проблеми застосування інноваційних педагогічних технологій, які сприяють об’єктивності виявлення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Ключові слова: мотиваційна сфера, рейтингове оцінювання навчальних досягнень, професійно-педагогічна діяльність.

Summary

The publication discusses the motivational sphere of professional pedagogical activity of physics teachers as for implementation and using the rating system of estimation of educational achievements of pupils in modern conditions.

Key words: motivational sphere, rating evaluation of educational achievements, professional-pedagogical activity.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток усіх галузей суспільного життя та формування нового покоління педагогів, які здатні навчатися впродовж життя й прагнуть розвивати та примножувати цінності сучасного інформаційного суспільства, вимагає змін та реформування системи вищої освіти України. Такий процес, на наш погляд, полягає у створенні спеціальних умов для вдосконалення навчально-виховного процесу на основі переходу від традиційних до нових педагогічних та інформаційних технологій, що сприятимуть формуванню творчої особистості як школяра, так і вчителя, реалізації та самореалізації їх можливостей. У цьому контексті особливого значення набуває проблема відшукання та вдосконалення підходів, які сприятимуть забезпеченню якості оцінювання рівня навчальних досягнень старшокласників. Важливість даного питання зумовлена ще й тим, що в підлітковому та юнацькому віці загострені відчуття справедливості та бажання отримати об’єктивну оцінку своїх знань. З огляду на це одним із можливих варіантів вирішення цієї проблеми є впровадження в навчальний процес нових ефективних систем, які дозволять об’єктивно оцінювати рівень знань, умінь та навичок учнівської молоді та сприятимуть розвитку самоствердження та саморозвитку особистості. На наш погляд, такою системою є рейтингове оцінювання, оскільки воно допомагає не лише об’єктивно оцінити учня, а й створює спеціальний механізм активізації його діяльності з усіх видів як навчальної, так і позанавчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджують зазначену проблему, доводить, що існує значна кількість підходів до реалізації технології рейтингового оцінювання. Результати

їх досліджень суттєво вплинули на становлення та розвиток рейтингового оцінювання навчальних досягнень учнівської та студентської молоді.

Окремі аспекти цієї проблеми розглядали у своїх роботах: В. Андрущенко, І. Єрмаков, С. Клепко, В. Кремень, В. Лутай та інші (підготовка вчителів до впровадження педагогічних технологій); О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, В. Моляко, В. Рибалка, Е. Фромм та інші (психологічний вплив рейтингового оцінювання на старшокласників); А. Алексюк, І. Богданов, О. Дубасенюк, О. Мороз, Н. Ничкало, Л. Онищук та інші (проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителя фізико-математичного профілю в системі безперервної педагогічної освіти); І. Зязюн, С. Подмазін, О. Савченко, С. Сисоєва, Н. Тализіна та інші (теоретичні положення особистісної орієнтації навчально-виховного процесу в умовах рейтингового оцінювання); П. Автомонов, В. Беспалько, В. Євдокимов, М. Кларін, І. Прокопенко та інші (сучасні науково-методичні положення про технології навчання й оцінювання навчальних досягнень, а також інноваційні педагогічні технології).

Мета статті. Попри значну кількість досліджень і зацікавленість науковців окресленою проблемою, недостатньо вивченою залишається мотиваційна сфера використання учителями фізики системи рейтингового оцінювання старшокласників. З огляду на це виникає необхідність виявлення рівня мотивації в педагогів фізики щодо впровадження та використання технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників, що і є метою статті.

Виклад основного матеріалу. За наслідками здійсненої на етапі попередньої експериментальної роботи (праці психологів та педагогів Б. Ананьєва, О. Бодальова, Н. Кузьміної, Б. Ломова, К. Платонова, Н. Тализіної та інших, а також “пілотажне” опитування вчителів фізики) виявилося, що загальну структуру досліджуваного виду професійно-педагогічної діяльності вчителів фізики можна визначити за допомогою таких компонентів: цілемотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та результативний.

Основним завданням проведеної експериментальної роботи було визначенння якісно-кількісного порівняльного аналізу підготовки вчителів фізики до використання рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників серед представників різних груп крізь призму окреслених структурних компонентів їх професійно-педагогічної діяльності. Результати такого аналізу повинні були підтвердити чи спростувати гіпотезу про рівень їх готовності до зазначеного виду діяльності. Розглянемо більш детально особливості прояву мотиваційної сфери професійно-педагогічної діяльності вчителів фізики в контексті впровадження та використання ними системи рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників.

Мотиваційний компонент – система мотивів, або стимулів, яка спонукає особистість до певних форм діяльності чи моделей поведінки [1]. Мотивація – це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до дієвості, спрямованої на досягнення особистих цілей чи цілей організації [3]. Розуміння змісту мотивації – головний показник рівня професійної підготовки вчителя [2]. Дослідженням мотиваційної сфери переймалися зарубіжні (В. Зігерт, С. Керролл, А. Маслоу та ін.) та вітчизняні науковці (Л. Божович, Г. Ковальов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Мерлін, С. Рубінштейн та ін.) [2].

Вивчення природи мотиваційної сфери особистості посідає важливе значення у нашому дослідженні, тому представлений блок моделі включає такі показники, які в повній мірі характеризують і розширюють уявлення педагогів фізиків про процес оцінювання навчальних досягнень старшокласників на засадах рейтингового підходу, оскільки саме мотиви впливають на діяльність і поведінку вчителя та проявляються у свідомості як об'єкт або мета, до якої спрямована пізнавальна діяльність.

Мотив (від лат. *moveo* – штовхаю, рухаю) – спонукальна причина дій, вчинків людини (те, що штовхає до дії). Це сам процес і результат об'єктивації мети в предметі, а також процес її "зняття", присвоєння суб'єктом у результаті суспільно-історичної практики [1, 3, 4]. Мотив – це продукт і умова порівняння зовнішнього і внутрішнього середовища, потреби і предмета її задоволення; результат і передумова присвоєння заданих ззовні соціальних цінностей (соціопсихічний); наслідок і вирішальний фактор породження в процесі творчої діяльності суспільно значимих продуктів (особистісний) [1, 4].

Мотиви на різних рівнях активності поведінки є специфічними утвореннями за своєю природною структурою і характером внутрішньорівневих зв'язків. У зв'язку з цим частина науковців стверджує, що доцільно описувати їх в особливих категоріях [2]. За визначенням С. Смірнова, мотив "у дійсності – це сплав різноманітних мотивів різного ієрархічного рівня, і тому... мотив діючий є таким же індивідуальним і неповторним, як сама діяльність. Але мотив характеризує не стільки особистість, скільки обставини, в яких вона опинилась у процесі життя. Мотив – це наявність відношення до діяльності, до світу в цілому, відношення, що стоїть біля витоків усієї суб'єктивної феноменології психіки" [5: 134-142]. Мотиви можуть відображати уявлення й ідеї, почуття та переживання, що виражають матеріальні чи духовні потреби або ж цінності людини.

У своїх працях Л. Анциферова та М. Ярошевський виділяють за змістом діяльності такі групи мотивів: широко соціальні, вузько соціальні, професійні, пізнавальні, мотиви досягнення, утилітарні [2].

Виходячи з мети та завдань нашого дослідження, припускаємо, що рівень підготовки вчителів фізики до використання рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників залежить від таких груп мотивів:

- *соціально-ціннісні мотиви* (потреба створювати базову основу для взаємодії між суспільством і особистістю в цілому; потреба в задоволенні соціального замовлення суспільства щодо підвищення якості галузевого досвіду; потреба забезпечувати замовлення суспільства, щодо підготовки старшокласників до суспільно корисної комунікації);
- *процесуально-змістові мотиви* (потреба у вдосконаленні процесу викладання фізики; потреба в підвищенні власної кваліфікації (категорії); потреба викладати матеріал на достатньо високому професійному рівні; потреба підвищувати рівень знань старшокласників під час вивчення фізики; потреба в підвищенні рівня міжособистісної взаємодії старшокласників у процесі навчання фізики; потреба у формуванні здорової конкуренції серед старшокласників);
- *професійно-утилітарні мотиви* (потреба виконувати розпорядження та вимоги шкільної адміністрації; необхідність утвердитися серед колег-предметників; потреба в конкурентоспроможності на сучасному ринку праці;

потреба у визнанні шкільною адміністрацією; потреба в одержанні матеріальної винагороди (премії, гранти, наукові та соціальні проекти, підвищення заробітної платні); потреба піднятися по кар'єрних сходинках та підвищити службовий стан).

Статистичний матеріал щодо оцінки мотиваційної сфери вчителів фізики в ході використання рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників був отриманий на основі методики О. Смірнова. Педагогам було запропоновано дати відповідь на запитання: "Які із запропонованих мотивів спонукають Вас до використання рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників у своїй професійно-педагогічній діяльності?".

У ході дослідження було визначено мотиваційний комплекс щодо впровадження технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників учителями фізики як співвідношення усіх трьох груп мотивів. Отримані за методикою О. Смірнова [6: 117-212] результати представлено в таблиці 1, їх ілюструє рис. 1. Вони відображають якісну характеристику результатів оцінювання мотивів учителями фізики. Порівняльний аналіз результатів оцінювання рівня значущості мотивів, які спонукають педагогів до реалізації технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників, свідчить про поступове збільшення кількісних значень відповідних оцінок від достатнього рівня до високого.

Таблиця 1

Результати оцінювання вчителями фізики мотивів, які спонукають до використання технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників у професійно-педагогічній діяльності

Групи мотивів	*Відносна частота*			$\hat{H}$
	Високий	*Середній*	*Достатній*	
Соціально-ціннісні (1)	0,77	0,68	0,68	19,05
Процесуально-змістові (2)	0,88	0,85	0,84	17,11
Професійно-утилітарні (3)	0,91	0,88	0,85	9,71

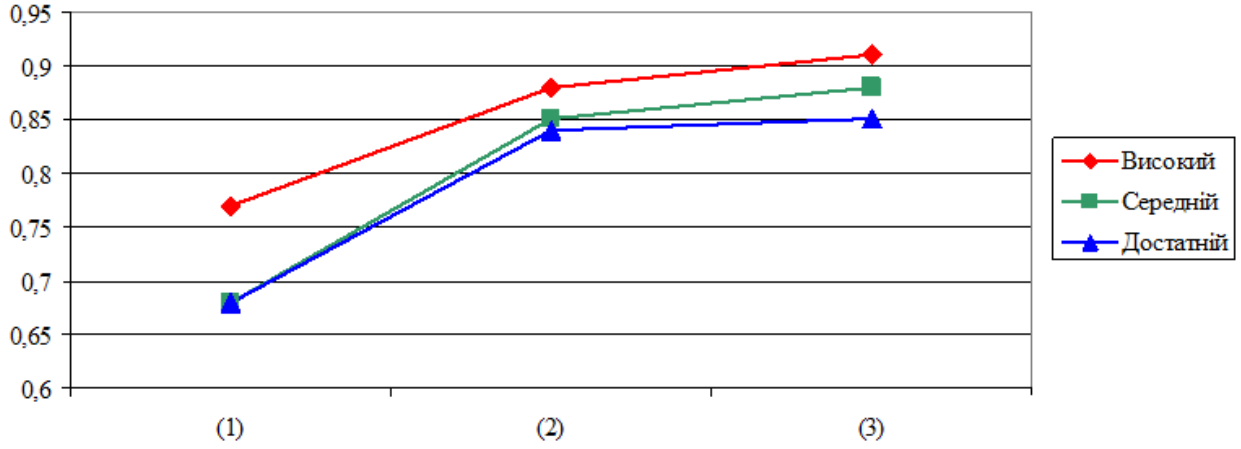

Рис. 1. Полігон відносних частот мотивів, які спонукають учителів фізики до використання у професійно-педагогічній технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників

У цілому на констатувальному етапі експерименту найменш значущими для вчителів фізики всіх трьох груп (високого, середнього та достатнього рівнів) виявилися соціально-ціннісні мотиви (0,77 – високий, 0,68 – середній,

0,68 – достатній), що на сучасному етапі розвитку нашої держави обумовлено євро інтеграційними процесами та оновленням її соціально-економічного стану, постійними коливаннями політичних течій та участю України в затяжних військових діях, декларативністю ставлення держави до освіти та освітян.

Разом із тим серед зазначених мотивів учителі фізики надають перевагу потребі задовольняти соціальне замовлення суспільства щодо підвищення ефективності галузевого досвіду (0,73 – високий, 0,70 – середній, 0,67 – достатній рівні). Можливим поясненням цього може бути те, що будь-який учитель, який впроваджує інноваційні педагогічні технології, зокрема, використання рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників, налаштований на формування активної взаємодії, виділення важливості комунікативних аспектів (0,71 – високий, 0,69 – середній, 0,65 – достатній), разом із тим, залишається справжнім фахівцем своєї справи, оскільки рейтингове оцінювання використовується ним як засіб досягнення замовлення сучасного суспільства щодо об’єктивної оцінки знань старшокласників, а також можливості складання зовнішнього незалежного оцінювання, що, у свою чергу, сформує загальний прохідний рейтинг для подальшого вступу абітурієнтів у вищі навчальні заклади.

Необхідно наголосити, що процесуально-змістові (0,88– для високого, 0,85 – середнього, 0,84 – достатнього рівнів) та відповідно професійно-утилітарні (0,91 – високий, 0,88 – середній, 0,85 – достатній) мотиви практично рівнозначно оцінюються сучасними вчителями фізики як найбільш значущі (І і ІІ рангові місця). Такі результати можна пояснити тим, що для педагогів оволодіння основами професійно-педагогічної діяльності за будь-яких умов (соціальних, економічних або політичних) залишається найпріоритетним завданням (професійні мотиви залишаються на найвищому ранговому місці).

Однак, зважаючи на відсутність стабільності в державній політиці, а також деяку незадоволеність суспільства розвитком соціальних орієнтирів в країні, особливої уваги заслуговують практичні (утилітарні) запити вчителів, які потребують визнання та гідної заробітної плати. Разом із професійним зростанням педагог прагне забезпечити своє існування в суспільстві (матеріально), тому утилітарні мотиви посідають другу рангову позицію в загальній системі мотивів, а їх середні показники для усіх груп (високий, середній та достатній) учителів близькі за своїми значеннями до професійних мотивів.

Мотиви щодо необхідності вдосконалення процесу викладання фізики посідають серед професійних високе рангове місце (0,93 – високий, 0,89 – середній, 0,86 – достатній рівні), що підтверджує внутрішній ранговий розподіл соціальних мотивів для учителів, оскільки високе місце зайняв мотив забезпечення соціального замовлення суспільства щодо підвищення ефективності галузевого досвіду. До того ж упровадження технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників, на їх думку, підвищує загальний рівень якості знань учнівської молоді (0,92 – високий, 0,88 – середній, 0,85 – достатній рівні – середня позиція), що завжди залишається актуальною проблемою під час викладання фізики. За таких умов, як підтверджують результати дослідження, підвищення рівня міжособистісної взаємодії учнів для вчителів залишається другорядною проблемою (найнижчий ранг: 0,90, 0,85, 0,81), оскільки вони не розглядають її як засіб

досягнення високих результатів навчання (старшокласники вважають фізику наукою конкретною та індивідуальною).

У ході пілотажного опитування вчителі виділяли серед утилітарних мотивів, що спонукають до реалізації досліджуваної проблеми в практичній діяльності, потребу утвердитися серед колег (0,87 – високий, 0,79 – середній, 0,80 – достатній рівні) та підвищення службового стану (0,87 – високий, 0,81 – середній, 0,82 – достатній рівні). Однак, у ході констатувального етапу експерименту зазначені мотиви посіли найнижчі рангові позиції. Це, на нашу думку, пояснюється втратою їх значення в сучасних умовах на фоні глобалізаційних та євроітеграційних процесів, інтенсивного розвитку та модернізації всіх ланок суспільного господарства.

Важливо відзначити, що процеси міжнародної інтеграції України посідають не останнє місце та впливають на визначення потреб утилітарного характеру. Разом із тим, відчувається залежність сучасного вчителя (особистісна та професійна) від шкільної адміністрації: мотиви, що визначають зазначені характеристики також високо оцінюються (0,90 – високий, 0,88 – середній, 0,88 – достатній рівні та 0,90, 0,86, 0,85 – відповідно).

Вагомими для вчителя фізики є також мотив одержання матеріальної винагороди, оскільки в сучасних соціально-економічних умовах заробітна платня педагога не завжди відповідає вимогам споживчого кошика, й педагоги змушені впроваджувати інноваційні педагогічні технології як навчання, так і перевірки навчальних досягнень у навчальний процес для полегшення своєї праці та покращення свого матеріального стану. Таким чином, професійні та утилітарні мотиви фактично визначають зміст професійної діяльності та взаємодоповнюють один одного в межах досліджуваної проблеми.

Проведене опитування підтвердило висунуту нами гіпотезу про необхідність посилення уваги до формування мотиваційного компонента в напрямі його соціального спрямування для забезпечення ефективності спеціальної підготовки учителів фізики щодо впровадження технології рейтингового оцінювання навчальних осягнень старшокласників у освітній процес. Відтак, включення вчителя фізики в організацію рейтингового контролю навчальних досягнень старшокласників потребує спеціальних знань, умінь та якостей, які мають формуватися під час його професійної підготовки.

Висновки. Отже, наявний рівень підготовки учителів фізики до використання рейтингового оцінювання навчальних осягнень старшокласників не відповідає сучасним потребам суспільства, що зумовлює необхідність узагальнення досвіду професійно-педагогічної підготовки та вимагає оновлення теоретико-методологічних засад проблеми навчання й контролю учнівської молоді старшої школи.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягає у виявленні мотиваційної сфери майбутніх учителів фізики та розроблення інноваційної та ефективної педагогічної технології рейтингового оцінювання навчальних досягнень старшокласників, яка формуватиме необхідне інформаційне середовище на основі активної та об’єктивної педагогічної взаємодії викладача й студента, чим забезпечуватиме належну підготовку майбутніх фахівців до професійно-педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М. : Эксмо, 2006. – 1135 с.
2. Карплюк С. О. Роль мотиваційного компоненту професійно-педагогічної діяльності вчителів інформатики у контексті організації взаємонавчання учнів / С. О. Карплюк // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 54. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – С. 54–57.
3. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976, – 382 с.
5. Смирнов С. А. Технологии в образовании / С. А. Смирнов // Высшее образование в России. – 1999. – № 1.– С. 55–62.
6. Смирнов А. В. Статистическая обработка анкет, содержащих бальные шкалы / А. В. Смирнов, Р. А. Смирнов // Резервы интенсификации учебно-воспитательного процессы педвуза : межвуз. сб. науч. трудов. – Кострома : КГПИ, 1990. – 154 с.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2017